

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ภายใต้วาทกรรมการพัฒนาหลักของรัฐ การให้ความหมายแก่ชุมชนที่ยึดโยงกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ นับว่ามีความสำคัญในฐานะที่เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจรัฐ วาทกรรมดังกล่าวได้สร้างให้ชุมชนชนบทเป็นวัฏจักรแห่งความด้อยพัฒนา(Underdevelopment Cycle) ที่จำเป็นต้องพึ่งพาการพัฒนาจากรัฐ ทำให้รัฐมีความชอบธรรมในการกำหนดนโยบายแบบรวมศูนย์หรือจากบนลงล่าง (Top-Down Planning) โดยรัฐได้นำวาทกรรมดังกล่าวมาใช้กับนโยบายการพัฒนาในประเทศไทยตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (2504-2509) เป็นต้นมา ส่งผลให้นโยบายการพัฒนาของรัฐไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน นอกจากนี้ ยังพบว่า ชุมชนถูกกลืนลิดรอนสิทธิ และเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชน รัฐและทุน โดยเฉพาะในด้านการจัดการทรัพยากรจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ

ความล้มเหลวจากการพัฒนากระแสหลักของรัฐที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ผลักดันให้นักศึกษา นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนหรือเอ็นจีโอ (NGO) ที่ทำการศึกษาและทำงานด้านพัฒนาชุมชนชนบท และชาวบ้านร่วมกันแสวงหาแนวทางพัฒนาที่เน้นชุมชนเป็นศูนย์กลางหรือการพัฒนาจากล่างขึ้นบน (Bottom-Up) โดยมีแนวทางหลักๆ ที่ส่งอิทธิพลมาถึงปัจจุบันสองกลุ่ม กลุ่มแรกเป็นแนวทางสายวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งมีการนำเสนออย่างเป็นระบบครั้งแรกในการสัมมนาเรื่อง “วัฒนธรรมไทยกับการพัฒนาชนบท” ในปีพ.ศ. 2524 แนวทางนี้มีนัยปฏิเสธหรือก้ำกึ่งต่อการพัฒนาของรัฐ และมองว่า ชุมชนมีศักยภาพและมีภูมิปัญญาในการจัดการตนเอง ส่วนกลุ่มที่สองเป็นแนวทางสายสิทธิชุมชนซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเศรษฐกิจการเมือง เน้นการเคลื่อนไหวต่อรอกับรัฐโดยอ้างสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากร บนฐานอุดมการณ์ที่แนบแน่นกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน (ชลธิรา, 2546) ซึ่งจะเห็นว่า แม้ทั้งสองกลุ่มมีแนวทางแก้ไขปัญหาแตกต่างกัน แต่มีจุดเน้นสำคัญเหมือนกัน คือเชิดชูวัฒนธรรมชุมชน และนำเสนอภาพชุมชนโดยยึดโยงกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ มีระบบการผลิตแบบยังชีพ พึ่งพาภูมิปัญญาและทรัพยากรชุมชนเป็นหลัก

การนำเสนอโมทัศน์เกี่ยวกับชุมชนภายใต้กรอบคิดวัฒนธรรมชุมชนได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันจากนักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน ผู้นำชาวบ้าน และประชาชนชาวบ้าน ในการผลิตองค์ความรู้และจัดตั้งชาวบ้านเพื่อเคลื่อนไหวกดดันให้รัฐเคารพสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรและกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตัวเอง จนนำไปสู่การบรรจุเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” ไว้ใน

รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 โดยเฉพาะในมาตรา 46 ที่ระบุว่า "บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์และฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น และของชาติ มีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน" อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายทศวรรษ 2540 แนวคิดสิทธิชุมชนที่มักให้ภาพชุมชนอย่างหยุดนิ่งได้อ่อนกำลังลงเรื่อยๆ พร้อมกับถูกตั้งคำถามถึงข้อจำกัดว่า ไม่สามารถตอบสนองต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ได้ละทิ้งแบบแผนการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมซึ่งสัมพันธ์กับทรัพยากรท้องถิ่นไปสู่การดำรงชีวิตแบบสมัยใหม่ที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมการผลิตและบริโภคเชิงพาณิชย์ในระดับใกล้เคียงกับวิถีชีวิตชุมชนเมืองจนแทบแยกไม่ออก

ขณะที่ขบวนการสิทธิชุมชนอ่อนกำลังลงและถูกตั้งคำถามถึงข้อจำกัดในการทำความเข้าใจและแก้ไขปัญหาชุมชนชนบท การเมืองแบบเลือกตั้งได้ผงาดขึ้นในฐานะเป็นกลไกทางการเมืองที่สามารถจัดสรรทรัพยากรสาธารณะในนามนโยบายประชานิยมซึ่งตอบสนองต่อการดำรงวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบทสมัยใหม่ได้อย่างหลากหลาย ชาวบ้านที่เคยเรียกร้องและกดดันให้รัฐบาลสนองตอบต่อผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่างๆ ร่วมขบวนการสิทธิชุมชนจึงเปลี่ยนแนวทางไปเรียกร้องจากรัฐบาลผ่านการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งที่สามารถต่อรองเพื่อเรียกร้องการสนับสนุนที่หลากหลายจากรัฐได้ จนในที่สุดชาวบ้านได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการเสื้อแดงเพื่อต่อต้านรัฐประหารและปกป้องรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียกร้องจากมุมมองสิทธิชุมชนไปสู่การตระหนักถึงความเป็นปัจเจกบุคคลที่ต้องการมีส่วนกับการเมืองแบบประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นได้สะท้อนให้เห็นว่าวัฒนธรรมการเมืองของชุมชนชนบทได้เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง

การตอบสนองที่หลากหลายของรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งผ่านนโยบายประชานิยมนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทอย่างมหัศจรรย์ แต่ทว่าเสียดายว่าการศึกษาสังคมชนบทในช่วงเวลาดังกล่าวกลับผูกติดกับกรอบแนวคิดสิทธิชุมชนเป็นสำคัญ จนกระทั่งเกิดการหลังไหลเข้าสู่พื้นที่กรุงเทพมหานครของมวลชนคนเสื้อแดงจำนวนมหาศาลจากสังคมชนบทอันเป็นผลสืบเนื่องจากการทำรัฐประหารล้มล้างรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง การศึกษาสังคมชนบทในมิติของการเมืองแบบเลือกตั้งจึงเริ่มได้รับความสนใจจากนักวิชาการ โดยเฉพาะภายหลังจากเหตุการณ์ล้อมปราบคนเสื้อแดงเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2553 มีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยที่หันมาให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจการเมืองแบบเลือกตั้งกับสังคมชนบทผ่านการศึกษาชาวบ้านในขบวนการเสื้อแดง กระนั้นก็ตาม ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนเสื้อแดงที่เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์ล้อมปราบกลับไม่ได้ความ

สนใจแพร่หลายมากนัก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะสังคมในขณะนั้นต้องการทำความเข้าใจว่า ทำไมคนชนบทที่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มักเกาะเกี่ยวอยู่กับการเมืองเรื่องปากท้องในขบวนการภาคประชาชนก้าวเข้ามาในขบวนการเรียกร้องประชาธิปไตยซึ่งเป็นจิตทางการเมืองแบบชนชั้นและปัญญาชนในเขตเมืองได้อย่างไร ด้วยเหตุนี้ ความสนใจของนักวิชาการกลุ่มนี้จึงมุ่งเน้นไปที่การทำความเข้าใจการเชื่อมโยงของชาวบ้านกับการเมืองแบบเลือกตั้ง การกลายเป็นเสื้อแดง และขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนเสื้อแดงก่อนเหตุการณ์ล้อมปราบเป็นลำดับ

เหตุการณ์ล้อมปราบคนเสื้อแดงเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2553¹ อันเป็นเหตุให้มีผู้เสียชีวิต 95 ราย บาดเจ็บ 1,283 ราย ถูกดำเนินคดี 1,763 คน และสูญหายอีกจำนวนหนึ่ง² ส่วนแนวร่วมจำนวนมากที่ชุมนุมในพื้นที่สี่แยกราชประสงค์และหลายจังหวัดในภาคอีสาน อาทิ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดขอนแก่น เป็นต้น ต่างตกอยู่ในภาวะหวาดกลัวจากประสบการณ์อันเลวร้ายที่ได้รับจากเหตุสลายการชุมนุมกล่าว นอกจากนี้ รัฐยังมีปฏิบัติการต่อเนื่องเพื่อจับตาความเคลื่อนไหวในหมู่บ้านชนบทที่มีชาวบ้านเคยเข้าชุมนุมกับกลุ่มคนเสื้อแดงส่วนกลาง ทั้งนี้ แม้ว่าปฏิบัติการที่เข้มข้นและต่อเนื่องของรัฐดูเหมือนว่าจะทำให้ขบวนการคนเสื้อแดงอ่อนกำลังลงไปมาก แต่กลับไม่สามารถทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มคนเสื้อแดงยุติบทบาทลงได้อย่างสิ้นเชิงแต่อย่างใด

ภายในระยะเวลารวดเร็วหลังจากเหตุการณ์ล้อมปราบได้มีขบวนการการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนเสื้อแดงเกิดขึ้นมาท้าทายอำนาจรัฐถึงสองแนวทาง โดยแนวทางแรกก่อตัวขึ้นใน

¹ เหตุการณ์สลายการชุมนุมทางการเมืองคนเสื้อแดงหรือที่ผู้วิจัยจะเรียกแทนว่า "การล้อมปราบคนเสื้อแดง" ซึ่งสามารถอธิบายความได้ครอบคลุมปฏิบัติการจริงของรัฐได้มากกว่า ด้วยเพราะปฏิบัติการของรัฐที่ใช้กำลังทหารพร้อมอาวุธสงครามและกระสุนจริงจำนวนมากปิดล้อมเส้นทางเข้าออกพื้นที่ชุมนุม ยิ่งไปกว่านั้น รัฐยังใช้ปฏิบัติการทางอากาศในเหตุการณ์วันที่ 10 เมษายน 2553 โดยการใช้เฮลิคอปเตอร์โปรยแก๊สน้ำตาลงมาใส่ผู้ชุมนุมด้านล่าง เป็นต้น และเหตุการณ์ล้อมปราบคนเสื้อแดงเมื่อปี พ.ศ. 2553 แท้จริงแล้วเป็นปฏิบัติการต่อเนื่องมาตั้งแต่ช่วงสายของวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2553 ภายใต้ปฏิบัติการขอคืนพื้นที่ หรือในความเป็นจริงแล้วเป็นการล้อมปราบคนเสื้อแดง จากนั้นเป็นต้นมา ได้เกิดความตึงเครียดระหว่างคนเสื้อแดงกับรัฐโดยเฉพาะทหารอย่างต่อเนื่อง กระทั่งช่วงเย็นของวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2553 รัฐได้มีปฏิบัติการอีกครั้งภายใต้ชื่อว่าปฏิบัติการกระชับวงล้อมซึ่งถือเป็นปฏิบัติการล้อมปราบผู้ชุมนุมอีกครั้ง โดยปฏิบัติการดังกล่าวดำเนินการอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาจนกระทั่งนำไปสู่ความรุนแรงและการประกาศยุติการชุมนุมของแกนนำคนเสื้อแดงในช่วงของเช้าของวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2553 อย่างไรก็ตาม ปฏิบัติการทางอาวุธของรัฐยังคงดำเนินต่อเนื่องจนกระทั่งสิ้นสุดลงในช่วงเช้ามืดของวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2553

² ความสูญเสียจากเหตุการณ์สลายการชุมนุมทางการเมืองต่อคนเสื้อแดงที่เกิดขึ้นเดือนเมษายน - เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2553 ที่มา: ศูนย์ข้อมูลประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากการสลายการชุมนุม กรณี เม.ย.-พ.ศ.53. ความจริงเพื่อความยุติธรรม : เหตุการณ์และผลกระทบจากการสลายการชุมนุม เมษา-พฤษภา 53, กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2555.

เขตเมือง นำโดยนักกิจกรรมทางสังคมและกลุ่มแนวร่วมคนเสื้อแดงในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร อาทิ กลุ่มวันอาทิตย์สีแดง ที่ได้จัดกิจกรรมการผูกผ้าแดง ณ สีแยกราชประสงค์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2553 เพื่อเตือนให้สังคมไม่ลืมการเสียชีวิตของมวลชนเสื้อแดงที่มาชุมนุมเรียกร้องประชาธิปไตย แนวทางที่สองเป็นความเคลื่อนไหวที่ก่อขึ้นในเขตชนบท นำโดยกลุ่มคนเสื้อแดงจังหวัดอุดรธานี ด้วยการสถาปนาหมู่บ้านตามประกาศกระทรวงมหาดไทยให้เป็นชุมชนทางการเมืองรูปแบบใหม่ในนาม “หมู่บ้านเสื้อแดงเพื่อประชาธิปไตย” หรือที่มักเรียกกันทั่วไปว่า “หมู่บ้านเสื้อแดง” โดยมีเป้าหมายสำคัญอย่างน้อยสองประการ คือ เรียกร้องประชาธิปไตยเต็มใบ เรียกร้องให้ปล่อยตัวนักโทษการเมืองทั่วประเทศ ซึ่งการวิจัยนี้จะมุ่งความสนใจไปที่การสำรวจเพื่อทำความเข้าใจความเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนเสื้อแดงที่เกิดในเขตชนบทเท่านั้น

หมู่บ้านหนองहुลิ่ง ตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เป็นหมู่บ้านที่ได้รับการประกาศให้เป็นหมู่บ้านเสื้อแดงแห่งแรกเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2553 การเกิดขึ้นของหมู่บ้านเสื้อแดงหนองहुลิ่งได้สร้างความหวาดระแวงเป็นอย่างมากให้กับรัฐที่ติดตามความเคลื่อนไหวของคนเสื้อแดงในสังคมชนบทอย่างใกล้ชิดนับตั้งแต่เกิดเหตุการณ์ล้อมปราบคนเสื้อแดง ดังจะเห็นได้จากการเดินทางเข้าออกหมู่บ้านหนองहुลิ่งของหน่วยงานด้านความมั่นคงและฝ่ายปกครองอย่างต่อเนื่องในระยะเริ่มแรกโดยมีเป้าหมายเพื่อปิดหมู่บ้านเสื้อแดงทันที

การคุกคามและการกำกับตรวจสอบของรัฐต่อหมู่บ้านหนองहुลิ่งในฐานะหมู่บ้านเสื้อแดงแห่งแรกของประเทศไทย และการประชาสัมพันธ์อย่างมีประสิทธิภาพของกลุ่มแกนนำกลุ่มคนเสื้อแดงจังหวัดอุดรธานีผ่านสื่อมวลชนท้องถิ่น ส่งผลให้แนวคิดหมู่บ้านเสื้อแดงได้รับการตอบรับจนสามารถขยายตัวได้อย่างรวดเร็วครอบคลุมหมู่บ้านชนบทหลายแห่งในพื้นที่ภาคอีสานและภาคเหนือ จนดูเหมือนว่าชุมชนทางการเมืองรูปแบบใหม่ในนามหมู่บ้านเสื้อแดงได้กลายเป็นแนวทางเคลื่อนไหวสำคัญที่มีคุณูปการต่อการพลิกฟื้นขบวนการเสื้อแดงในเขตชนบทให้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้งหลังจากเจ็บบเหงาซบเซาลงไปมากภายหลังเหตุการณ์ล้อมปราบคนเสื้อแดงเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2553 ขณะเดียวกันก็กลายเป็นพื้นที่ที่อุดมไปด้วยทรัพยากรทางการเมืองที่มีคุณูปการอย่างมากต่อการเมืองแบบเสื้อกตั้งด้วย ดังจะเห็นได้จากนักการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับประเทศที่พยายามเกาะเกี่ยวตัวเองเข้าเป็นส่วนของกิจกรรมหมู่บ้านเสื้อแดงผ่านการสนับสนุนด้านทรัพยากรและร่วมพิธีเปิดหมู่บ้านเสื้อแดง ความขัดแย้งของบรรดาแกนนำและนักการเมืองจากการช่วงชิงมวลชน อาทิ การประกาศแสดงจุดยืนไม่สนับสนุนการเปิดหมู่บ้านเสื้อแดงโดยนายขวัญชัย ไพรพนา ประธานชมรมคนรักอุดร ซึ่งอ้างว่าไม่จำเป็นต้องมีหมู่บ้านเสื้อแดงเพราะชาวบ้านเป็นคนเสื้อแดงอยู่แล้วและเป็นสมาชิกของชมรมคนรักอุดรด้วย

ความหลากหลายของ “แบรนด์”³ที่ใช้ในการเปิดหมู่บ้านเสื้อแดง ไม่ว่าจะเป็น “สหพันธ์หมู่บ้านเสื้อแดงเพื่อประชาธิปไตย” “แนวร่วมประชาธิปไตยหมู่บ้านเสื้อแดง” รวมทั้ง การพยายามสร้าง “แบรนด์” ใหม่ของ แนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) ด้วยการเพิ่มเติมเนื้อหาลงไปในหมู่บ้านเสื้อแดงว่าต้องมีสัดส่วนของคนเสื้อแดงในหมู่บ้านร้อยละ 70 ขึ้นไป มีคณะกรรมการหมู่บ้านเสื้อแดง มีรูปแบบและเนื้อหาการจัดตั้งของประชาชนจากล่างสู่บน เป็นหมู่บ้านพลเมืองดีที่ตื่นตัวทางการเมือง รักประชาธิปไตย ต้องการความยุติธรรม ต่อต้านรัฐประหาร เป็นต้น

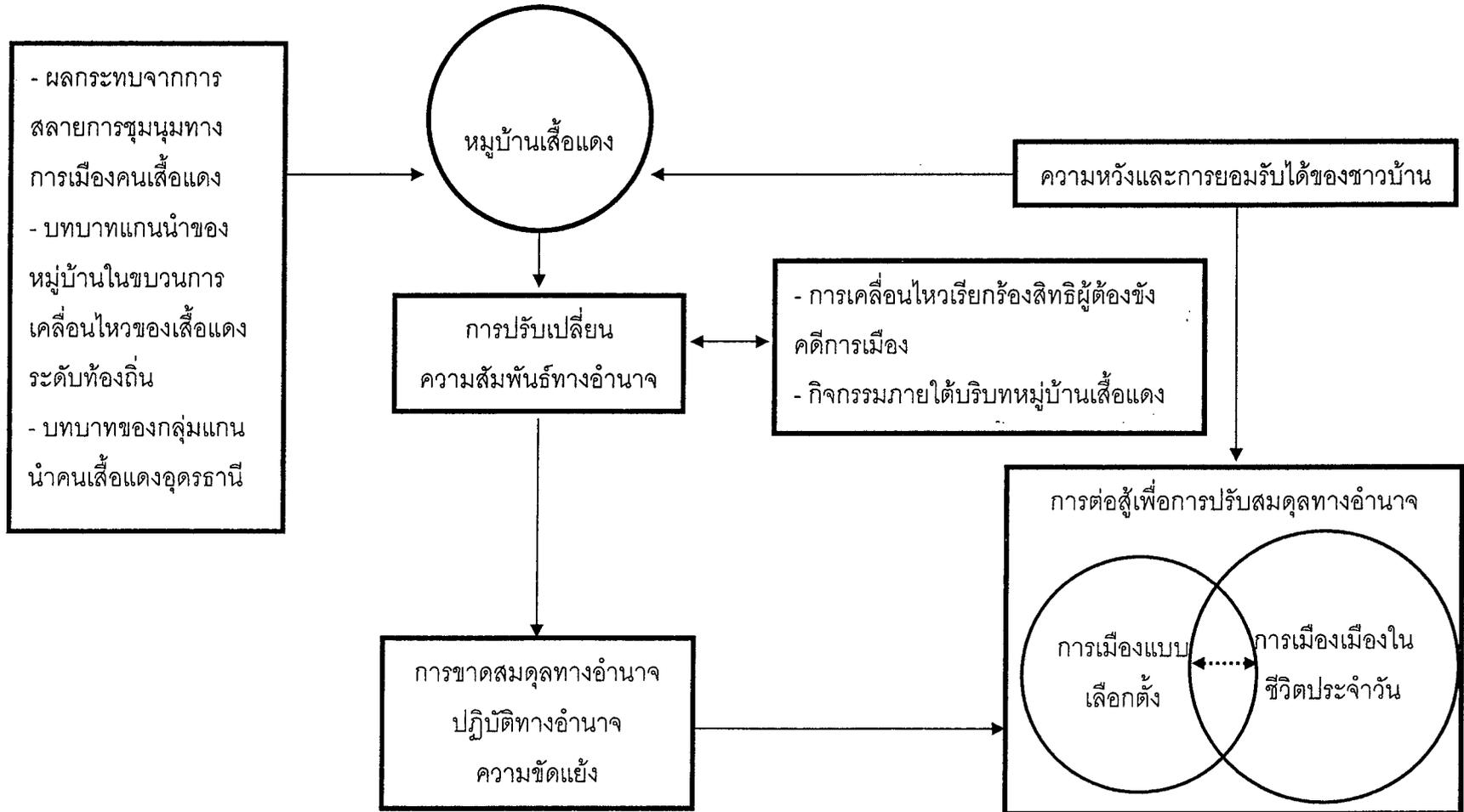
ขณะที่แนวคิดหมู่บ้านเสื้อแดงได้กลายเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองร่วมสมัยที่มีคุณูปการสำคัญต่อการปลุกกระแสการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนเสื้อแดงภายหลังเหตุการณ์ล้อมปราบเมื่อปี พ.ศ. 2553 แต่ปรากฏการณ์หมู่บ้านเสื้อแดงกลับไม่ได้ความสนใจจากแวดวงวิชาการที่ศึกษาขบวนการทางการเมืองของกลุ่มคนเสื้อแดงมากนัก ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องศึกษาเพื่อทำความเข้าใจแนวคิดหมู่บ้านเสื้อแดง ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของความเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มคนเสื้อแดงในเขตชนบทที่เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์ล้อมปราบ ซึ่งในการศึกษานี้ ผู้วิจัยจะสำรวจเบื้องต้นเกี่ยวกับกำเนิดและพลวัตแนวคิดหมู่บ้านเสื้อแดง เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางการเมืองในชุมชนชนบทไทยที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทหมู่บ้านเสื้อแดง ผ่านการสำรวจการแสดงออกทางการเมืองแบบเลือกตั้งและปฏิบัติการทางการเมืองในชีวิตประจำวันของชาวบ้านนาใหญ่

1.2 คำถามการวิจัย

1. แนวคิดหมู่บ้านเสื้อแดงในประเทศไทยมีความเป็นมาอย่างไร ท่ามกลางบริบทการเปลี่ยนแปลงที่เกิดในชนบทซึ่งเชื่อมโยงกับการเมืองระดับชาติ
2. หมู่บ้านเสื้อแดงส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางการเมืองในหมู่บ้านชนบทได้อย่างไร
3. การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางการเมืองที่เกิดขึ้นในบริบทหมู่บ้านเสื้อแดง มีอิทธิพลต่อการแสดงออกทางการเมืองของชาวบ้านทั้งในรูปแบบของการเมืองในชีวิตประจำวันและการการเมืองแบบเลือกตั้งอย่างไร

³ แบรนด์ หมายถึง ชื่อเรียก คุณค่า และความหมาย เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของ แสดงการมีส่วนร่วม หรือแสดงการมีความเกี่ยวข้องกับหมู่บ้านเสื้อแดงของแกนนำคนเสื้อแดง

1.5 กรอบแนวคิด

1.6 ระเบียบวิธีการเก็บข้อมูล

ในการศึกษา หมู่บ้านเสื่อแดง: การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชุมชนชนบทไทย กรณีศึกษาหมู่บ้านนาใหญ่ จังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยได้แบ่งกระบวนการการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนดังต่อไปนี้

(1) ศึกษาจากเอกสาร เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัย วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านกรณีศึกษา เพื่อใช้ออกแบบกระบวนการวิจัย และเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับใช้เป็นแนวทางวิเคราะห์ผลการวิจัย

(2) การศึกษาจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้นำระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพมาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาข้อมูลเชิงลึก เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบการผลิต โครงสร้างเศรษฐกิจ กับการเชื่อมโยงตัวเองเข้ากับการเมืองของชาวบ้านในสังคมชนบท และแสดงให้เห็นการกลายเป็นหมู่บ้านเสื่อแดง โครงสร้าง กิจกรรม และเป้าหมายของหมู่บ้านเสื่อแดง เพื่อทำความเข้าใจถึงการให้ความหมายแก่การเมืองของชาวบ้าน

1.7 การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ผู้ศึกษาได้ใช้เทคนิคการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามคุณสมบัติเฉพาะ เพื่อให้ได้ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด 5 กลุ่ม

(1) กลุ่มตัวแทนการเมืองที่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และสมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี

(2) กลุ่มหน่วยงานราชการ ได้แก่ เจ้าหน้าที่อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีและหน่วยงานด้านความมั่นคงที่ปฏิบัติทำงานพัฒนาในหมู่บ้าน

(3) กลุ่มแกนนำเปิดเสื่อแดงระดับท้องถิ่น ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านเสื่อแดง สมาชิกหมู่บ้านเสื่อแดงเพื่อประชาธิปไตยแห่งประเทศไทย แกนนำคนเสื่อแดงระดับจังหวัดอุดรธานี

(4) ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน จำนวนทั้งหมด 3 คน

(5) กลุ่มชาวบ้านทั่วไป รวมทั้งหมด 24 คน

1.8 การเก็บข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยได้นำเทคนิควิธีการวิจัยเชิงคุณภาพมาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษา 3 รูปแบบ

(1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participatory observation) ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง เช่น การรณรงค์หาเสียงและการเลือกตั้งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กิจกรรมสังคมและวัฒนธรรมชุมชน เช่น กิจกรรมระดมทุนเพื่อหาเงินสร้างศาลาวัดประจำหมู่บ้าน การทำบุญตักบาตรตอนเช้า และสังเกตวิถีชีวิตทั่วไปของชาวบ้าน เช่น การประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ เพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของหมู่บ้าน

(2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participatory observation) เป็นการศึกษากิจกรรมหรือพฤติกรรมบางอย่างที่เป็นการแสดงออกอย่างเป็นทางการ หรือเป็นกิจกรรมที่ไม่สามารถกระทำได้โดยเปิดเผยอันเนื่องมาจากถูกกีดกั้นด้วยโครงสร้างทางสังคม หรือสถานะส่วนบุคคล โดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในบางกรณีเกิดขึ้นในระหว่างที่ผู้วิจัยประกอบกิจกรรมส่วนตัว เช่น รับประทานอาหารกลางวันที่ร้านอาหารตามสั่งประจำหมู่บ้าน นั่งพักผ่อนที่ร้านขายของชำประจำหมู่บ้าน เป็นต้น

(3) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) ผู้วิจัยได้พัฒนาโครงสร้างคำถามแบบยืดหยุ่น เน้นลักษณะคำถามที่เปิดกว้างตามวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อไม่จำกัดคำตอบ และเพื่อเน้นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) โดยใช้เทคนิคการถามแบบตะล่อมเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่สำคัญจากแหล่งข้อมูลสำคัญ (key informant interview) แต่เนื่องจากการศึกษาหมู่บ้านนาใหญ่เกิดขึ้นภายใต้ภาวะความขัดแย้งในชุมชนที่มีอยู่ค่อนข้างสูง ผู้วิจัยจึงได้พยายามตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลอย่างรอบด้านด้วยการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) ที่ประกอบด้วยกลุ่มทางสังคม และกลุ่มทางการเมืองที่มีลักษณะการกระจายตัวอยู่อย่างหลากหลาย

1.9 ระยะเวลาการศึกษา

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลในพื้นที่กรณีศึกษา ร่วมสังเกตการณ์พิธีเปิดหมู่บ้านเสื้อแดง สัมภาษณ์หน่วยงานราชการ สัมภาษณ์แกนนำคนเสื้อแดงจังหวัดอุดรธานีที่มีบทบาทสำคัญในกิจกรรมเปิดหมู่บ้านเสื้อแดงปี พ.ศ. 2554 - ต้นปี พ.ศ. 2555 ระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2555 - เดือนมกราคม พ.ศ. 2556

1.10 พื้นที่กรณีศึกษา

หมู่บ้านนาใหญ่ (ชื่อสมมติ)⁴ จังหวัดอุดรธานี เป็นที่รู้จักในฐานะที่เป็นหมู่บ้านแห่งแรกๆ ของประเทศไทยที่ได้รับเปิดเป็นหมู่บ้านเสื้อแดงในสมัยรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ภายหลังการเปิดเป็นหมู่บ้านเสื้อแดง หมู่บ้านนาใหญ่ถูกโจมตีจากสื่อมวลชนกระแสหลักบางสำนักว่าเป็นหมู่บ้านที่มีแนวคิดเป็นคอมมิวนิสต์ หน่วยงานฝ่ายปกครองและฝ่ายความมั่นคงเดินทางเข้า-ออกหมู่บ้านเพื่อปฏิบัติการกิจในหมู่บ้านนับตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2554 โดยมีเป้าหมายเพื่อปลดปล่อยหมู่บ้านเสื้อแดง แต่แกนนำหมู่บ้านนาใหญ่ได้ทำทนายอานาจรรัฐด้วยการไม่ยอมปลดปล่อยหมู่บ้านเสื้อแดงลง ภาครัฐจึงได้เปลี่ยนท่าทีมาทำงานพัฒนาเพื่อให้ชาวบ้านมีความไว้วางใจและไม่วางตัวเป็นปฏิปักษ์กับรัฐ การเผชิญหน้าระหว่างภาครัฐกับหมู่บ้านเสื้อแดงนาใหญ่กลายเป็นที่รับรู้ในกลุ่มคนเสื้อแดงหลายพื้นที่ หมู่บ้านเสื้อแดงนาใหญ่จึงกลายเป็นต้นแบบการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ที่ได้รับการตอบรับจากคนเสื้อแดงที่ขณะนั้นยังคงอยู่ในภาวะหวาดระแวงและโกรธแค้นต่อปฏิบัติการรัฐจากเหตุการณ์ล้อมปราบคนเสื้อแดงเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2553 แกนนำคนเสื้อแดงของหมู่บ้านนาใหญ่ได้รับเชิญให้ไปเผยแพร่ประสบการณ์การต่อสู้ทางการเมือง เผยแพร่แนวคิดหมู่บ้านเสื้อแดง และร่วมพิธีเปิดหมู่บ้านเสื้อแดงที่จัดขึ้นในจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดวัดใกล้เคียงอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้ หมู่บ้านเสื้อแดงนาใหญ่จึงมีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่งต่อการเป็นกรณีศึกษาสำหรับการวิจัยนี้

1.11 ตัวตนและการปรับเปลี่ยนวิถีวิทยาในภาคสนาม

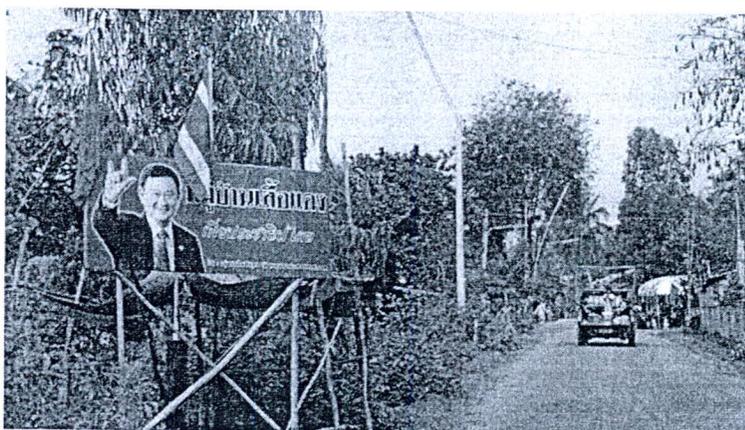
- ตัวตนของผู้วิจัยและการประเมินภาคสนามการวิจัย

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องไม่ได้มีประโยชน์ในฐานะเป็นเข็มทิศหรือเป็นแนวทางในการตั้งคำถามการวิจัย การเขียนปัญหาและความสำคัญของการวิจัย และการอภิปรายผลการวิจัยเพียงเท่านั้น ในการศึกษาการเมืองของหมู่บ้านชนบทไทย การทบทวนวรรณกรรมสามารถใช้ประกอบการประเมินสถานการณ์หรือวิเคราะห์บริบทแวดล้อมของหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นเป็นปกติในชุมชนชนบทไทย ในการศึกษาการแสดงออกทางการเมืองของชาวบ้านนาใหญ่ หากผู้วิจัยให้ความสำคัญกับวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมากพอ ผู้วิจัยจะสามารถประเมินสถานการณ์ความขัดแย้งภายในหมู่บ้านได้อย่างรอบด้านมากขึ้น ทำให้ผู้วิจัยปรากฏตัวในภาคสนามได้อย่างเหมาะสมมากขึ้น สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลทุก

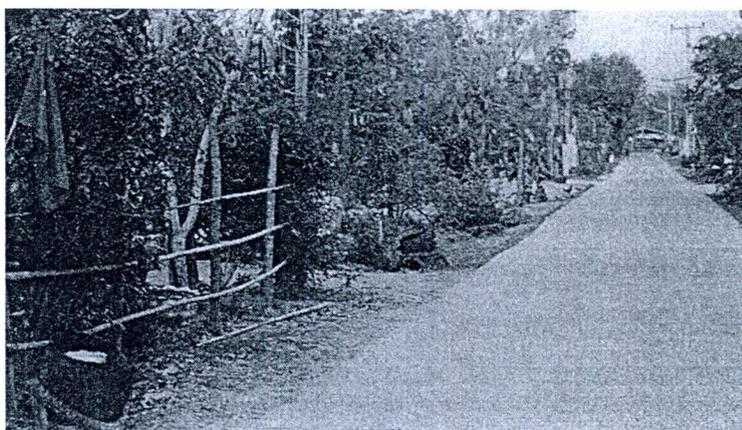
⁴ เนื่องจากการศึกษามีข้อจำกัดต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในหมู่บ้านโดยเฉพาะผู้ให้ข้อมูลหลักบางคน ผู้วิจัยจึงต้องปกปิดพื้นที่กรณีศึกษาด้วยการใช้ชื่อสมมติ

กลุ่มได้ง่ายขึ้น แต่การเข้าภาคสนามในระยะเริ่มแรกนั้น ผู้วิจัยกลับให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างกับผู้นำชุมชนหรือผู้ใหญ่บ้านที่มีมาแต่เก่าก่อนและประสบการณ์ของผู้วิจัยที่เคยสัมผัสหมู่บ้านนาใหญ่เป็นสำคัญ และผลการตอบรับจากผู้ให้ข้อมูลหลักเพียงไม่กี่คนที่แสดงออกผ่านบทสัมภาษณ์เป็นภาพสะท้อนที่ชัดเจนว่า ผู้วิจัยมีข้อบกพร่องหรือข้อด้อยในการทำ ความเข้าใจความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นเป็นปกติของหมู่บ้านชนบท อีกนัยหนึ่งคือผู้วิจัยยึดติดกับอุดมคติว่าหมู่บ้านชนบทมีความสมัครสมานเป็นน้ำหนึ่งอันเดียวกัน และมีความเชื่อว่าชาวบ้านจากชนบทโดยเฉพาะภาคอีสานส่วนมากมีส่วนร่วมในชุมนุมของคนเสื้อแดงในระดับที่เข้มข้น

ผู้วิจัยเคยปรากฏตัวในหมู่บ้านนาใหญ่ครั้งแรกเมื่อเดือนมีนาคมปี พ.ศ. 2554 และเดินทางเข้า-ออกหมู่บ้านแห่งนี้ตลอดทั้งปีเพื่อพักผ่อน ณ บ้านของผู้นำชุมชนระหว่างการลงภาคสนามเก็บข้อมูลผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์สลายการชุมนุมคนเสื้อแดงจังหวัดอุดรธานี ขณะนั้นหมู่บ้านนาใหญ่ได้กลายเป็นหมู่บ้านเสื้อแดงไปแล้ว มีป้ายหมู่บ้านเสื้อแดงเพื่อประชาธิปไตยตั้งเด่นตระหง่านอยู่หน้าหมู่บ้าน ธงสัญลักษณ์ของกลุ่มคนเสื้อแดงถูกปักหน้าบ้านของชาวบ้านแทบทุกหลัง ราวตากผ้าที่บ้านผู้นำชุมชนแทบจะไม่มีเสื้อสีอื่น ๆ แหวนอยู่นอกจากเสื้อสีแดง ภาพบรรยากาศเหล่านั้นได้สร้างความตื่นตาตื่นใจให้กับผู้วิจัยเป็นอย่างมาก แต่ช่วงเวลานั้นผู้วิจัยไม่มีโอกาสได้พูดคุยกับชาวบ้านทั่วไปเลยนอกจากผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์สลายการชุมนุมคนเสื้อแดงและผู้นำชุมชน ผู้วิจัยจึงมีจินตนาการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของผู้คน ความเข้มข้นทางของเมืองของชาวบ้านจากคำบอกเล่าถึงประสบการณ์ทางการเมืองของผู้นำชุมชนและจากภาพบรรยากาศของหมู่บ้านที่ผู้วิจัยได้พบเห็น

ภาพที่ 1 ทางเข้าหมู่บ้านกรณีศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2554

ภาพที่ 2 บรรยากาศภายในหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2554

ภาพที่ 3 ราวตากผ้าบ้านแกนนำคนเสื้อแดง

จนกระทั่งเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2555 ผู้วิจัยได้กลับเข้ามาในหมู่บ้านนาใหญ่อีกครั้ง ในฐานะนิสิตปริญญาโทที่กำลังศึกษาหมู่บ้านในฐานะที่เป็นหมู่บ้านเสื้อแดงแห่งแรกๆ ของประเทศไทย จากการประเมินผลการสัมภาษณ์สองวันแรกของผู้วิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลหลักบางคน มีลักษณะการตอบคำถามที่เกี่ยวกับการเมืองแบบเบี่ยงรับเบี่ยงสู้ เช่น การออกตัวว่าไม่ค่อยมีเวลา ติดตามเรื่องการเมืองมากนักให้ไปถามจากชาวบ้านคนอื่นน่าจะได้อีกมากกว่า ขณะที่ชาวบ้านคนหนึ่งจำหน่ายผู้วิจัยได้และได้ถามคำถามว่า รอบนี้ผู้วิจัยจะมาเก็บข้อมูลไปทำอะไรอีก? หรือบางคนถามว่า ผู้วิจัยรู้จักหมู่บ้านนี้ได้ยังไง? ใครพาเข้ามาในหมู่บ้าน? พักที่ไหน? เป็นต้น จากลักษณะการสนทนา น้ำเสียง และท่าทางของผู้ให้ข้อมูลหลัก แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านได้ประเมินตัวตนของผู้วิจัยในฐานะคนนอกที่มีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้นำชุมชนมากกว่าการให้ความสำคัญกับตัวตนของผู้วิจัยในฐานะนักศึกษาปริญญาโทที่กำลังเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์ การถูกประเมินตัวตนในสถานะดังกล่าวน่าจะเกิดมาจากความบกพร่องของผู้วิจัยที่

ประเมินสถานการณ์ภายในหมู่บ้านคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงค่อนข้างมากกว่า ชาวบ้านเป็นมวลชนที่เข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับขบวนการคนเสื้อแดงอย่างเข้มข้น

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังประเมินความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับผู้นำชุมชนคลาดเคลื่อนอีกด้วย เพราะเมื่อปี พ.ศ. 2554 ผู้วิจัยเคยเข้าร่วมกิจกรรมก่อกองทรายที่มีผู้ใหญ่บ้านหรือนายสมหวังทำหน้าที่จัดหาทรายมาเข้าวัด มีชาวบ้านทั้งผู้สูงอายุ คนวัยกลางคน เยาวชน และเด็กได้จัดเตรียมดอกไม้และอุปกรณ์ต่างๆ มาร่วมกันก่อกองทรายด้วยความสมัครสมานสามัคคี ณ ลานวัดประจำหมู่บ้าน ผู้วิจัยจึงเข้าใจว่า หมู่บ้านนี้มีความรักใคร่สมัครสมานสามัคคีกันดี ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านร่วมมือกันดี แต่สถานการณ์จริงกลับตรงกันข้าม เพราะในหมู่บ้านมีความขัดแย้งค่อนข้างสูง และกำลังเกิดวิกฤติความนิยมของชาวบ้านต่อตัวผู้ชุมชน อันเป็นผลมาจากความไม่พอใจของชาวบ้านต่อการใช้อำนาจหน้าที่ทางการเมืองของผู้ชุมชนที่เพิ่มมากขึ้นนับตั้งแต่เปิดหมู่บ้านเสื้อแดงเป็นต้นมา

น่าเสียดาย ในขณะที่ผู้วิจัยได้สรุปบทเรียนจากสัมภาษณ์ชาวบ้านสองวันแรกไปแล้ว แต่การเก็บข้อมูลภาคสนามในวันที่สามกลับดูเหมือนว่า ผู้วิจัยยังคงประเมินสถานการณ์ภายในหมู่บ้านคลาดเคลื่อนอยู่เหมือนเดิม การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลหลักยังคงเกิดขึ้นบนฐานการประเมินตัวตนของผู้วิจัยในฐานะคนนอกที่มีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้ชุมชนมากกว่าตัวตนของผู้วิจัยในฐานะนักศึกษาปริญญาโทเช่นเดิม ชาวบ้านบางส่วนยังคงพยายามวางตัวนิ่งเฉยหรือแสดงตัวเป็นกลางทางการเมืองและวางตัวเป็นกลางต่อความขัดแย้งภายในหมู่บ้าน เพราะไม่ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน กระนั้นก็ตาม การถูกประเมินตัวตนในฐานะผู้มีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้ชุมชนก็มีผลต่อการเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกจากกลุ่มมวลชนที่มีผลประโยชน์โดยตรงกับความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ แต่ทว่า บางครั้งก็พบว่าข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มนี้มีความพยายามโจมตีคู่ขัดแย้งแฝงอยู่ด้วย ซึ่งผู้วิจัยจำต้องพยายามตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเพิ่มด้วยการสัมภาษณ์บุคคลที่ไม่มีความเกี่ยวข้องและไม่มีผลประโยชน์โดยตรงกับความขัดแย้งทั้งสองฝ่าย แต่การตรวจสอบข้อมูลนั้นไม่ใช่สิ่งที่ทำได้ง่ายดายนัก เพราะดังได้กล่าวไปแล้วว่า ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ไม่มีผลประโยชน์โดยตรงต่างก็พยายามวางตัวเป็นกลางกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

- ความขัดแย้งกับการปกปิดข้อมูลและการปรับเปลี่ยนยุทธวิธีการวิจัย

ในการวิจัยด้านการเมือง ผู้วิจัยจำเป็นต้องทบทวนสถานการณ์ภาคสนามตลอดระยะเวลาที่อยู่ในภาคสนามเพื่อปรับเปลี่ยนยุทธวิธีการวิจัยให้สามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกที่อาจถูกปกปิด

และถูกซ่อนเร้นไว้ภายใต้บรรยากาศความขัดแย้งและความหวาดระแวงทางการเมือง และสิ่งสำคัญยิ่งกว่านั้น ผู้วิจัยต้องตระหนักถึงในการล้วงเอาข้อมูลส่วนลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักมีอย่างน้อยสี่ประการ ประการแรก การแนะนำตัวเองของผู้วิจัยอย่างเปิดเผย ซึ่งผู้วิจัยต้องประเมินสถานการณ์เบื้องต้นล่วงหน้าก่อนว่า ตัวตนของผู้วิจัยด้านไหนบ้างที่มีประโยชน์ต่อการเข้าถึงแหล่งข้อมูลเชิงลึกหรือสร้างบรรยากาศการสัมภาษณ์ได้ ประการที่สอง การตระหนักถึงจรรยาบรรณและการเคารพผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งไม่ได้หมายความว่าผู้วิจัยต้องตระหนักถึงสิ่งที่ควรหรือไม่ควรกระทำระหว่างการเผชิญหน้ากับผู้ให้ข้อมูลหลักเท่านั้น แต่ผู้วิจัยจำเป็นต้องแจ้งผู้ให้ข้อมูลหลักได้ทราบว่าตัวเขาเองมีสิทธิอะไรบ้างที่จะปกป้องตัวเองจากการถูกเปิดเผยข้อมูลด้วย ประการที่สาม ผู้วิจัยต้องพยายามสร้างบรรยากาศการสัมภาษณ์ให้เป็นไปธรรมชาติ ให้เกิดความไว้วางใจกัน เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลักมีความผ่อนคลายและยินยอมมอบข้อมูลให้แก่ผู้วิจัยด้วยความเต็มใจ หากผู้ให้ข้อมูลหลักไม่สะดวกใจที่จะมีการบันทึกเสียง บันทึกภาพ ผู้วิจัยต้องละไว้ในกรณีที่ภาพและเสียงไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับผลการวิจัย ส่วนการบันทึกชื่อ-สกุล-อาชีพ-อายุ ฯลฯ หากมีจำเป็นต้องใช้ในการอ้างอิง ผู้วิจัยจะต้องขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลหลักก่อน หรือหากข้อมูลที่ระบุถึงตัวบางประเภทมีผลต่อการวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษาในภาพรวม ผู้วิจัยสามารถสอดแทรกคำถามเหล่านี้ไว้ระหว่างที่การสัมภาษณ์ดำเนินอยู่อย่างพลัดพลินได้ เพราะหากเริ่มถามประวัติส่วนตัวตั้งแต่เริ่มสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลหลักอาจไม่เปิดเผยข้อมูลส่วนลึกมากนักเพราะกังวลว่าข้อมูลที่ให้ไปอาจมีผลกระทบกลับย้อนกลับมาถึงตัวเองได้ ประการที่สี่ การพลิกแพลงคำถามการวิจัยเพื่อรักษาความสัมพันธ์ทางสังคม หากผู้วิจัยได้ใช้คำถามแบบตะล่อมเพื่อล้วงเอาข้อมูลส่วนลึกแล้ว ผู้ให้ข้อมูลหลักยังไม่ต้องการตอบคำถามหรือพยายามแสดงอาการบ่ายเบี่ยงในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองหรือแสดงความเห็นต่อประเด็นใดก็ตามแต่ที่เป็นคำถามการวิจัยหลัก ผู้วิจัยควรปรับเปลี่ยนคำถามการวิจัยเพื่อให้บรรยากาศการสนทนากลับเข้าสู่ความเป็นความเป็นกันเองอีกครั้ง และควรยุติการตั้งถามที่จะนำการสนทนาไปสู่ประเด็นปัญหาเหล่านั้นอีก เพื่อรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมไว้ เพราะผู้วิจัยตระหนักว่าความสัมพันธ์ทางสังคมของหมู่บ้านไม่กว้างขวางมากนัก การสื่อสารแบบปากต่อปากสามารถแพร่กระจายทั่วหมู่บ้านได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว หากผู้วิจัยได้ละเมิดหรือมีท่าทีคุกคาม หรือได้สร้างความไม่พอใจให้กับชาวบ้านคนใดคนหนึ่งแล้ว อาจส่งผลกระทบต่อเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลหลักคนต่อไปภายในหมู่บ้านแห่งนั้นด้วย

ระหว่างที่อยู่ในสนามวิจัยได้เพียงไม่กี่วันก็มีเหตุการณ์ที่ทำให้ผู้วิจัยต้องทบทวนสถานการณ์ความขัดแย้งของหมู่บ้านใหม่ รวมทั้งทบทวนเทคนิควิธีการเก็บข้อมูลภายใต้

สถานการณ์ความขัดแย้งใหม่ อันเนื่องมาจากการที่ผู้วิจัยได้ถูกประเมินจากชาวบ้านว่ามีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้นำชุมชนที่เป็นศูนย์กลางความขัดแย้ง เหตุการณ์นี้เริ่มมาจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักคนหนึ่งที่ยพยายามวางตัวนิ่งเฉยเพื่อหลีกเลี่ยงการมีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งภายในหมู่บ้านตลอดมา แต่เพราะเธอใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมมากกว่าอยู่ในหมู่บ้าน เธอจึงคิดว่าผู้วิจัยเป็นเพียงคนนอกหมู่บ้านหรือเป็นเจ้าหน้าที่รัฐที่เข้ามาขอข้อมูลแล้วกลับไป เธอจึงได้ให้สัมภาษณ์พาดพิงความขัดแย้งที่เกิดภายในหมู่บ้าน แต่หลังจากการสัมภาษณ์ผ่านพ้นไปเพียงหนึ่งคืน ในระหว่างที่ผู้วิจัยตระเวนสัมภาษณ์ตามปกติเรื่อยมาจนถึงหน้าบ้านของเธอ ก็พบว่าเธอได้มาเยือนรดักพบผู้วิจัยตั้งแต่ช่วงเช้า เธอกล่าวกับผู้วิจัยว่าการให้สัมภาษณ์ของเธอได้สร้างความหวาดระแวงให้กับเป็นเธออย่างมาก และทำให้เธอนอนไม่หลับแทบทั้งคืน หลังจากได้รู้ว่าผู้วิจัยมีความสัมพันธ์ส่วนตัวและนอนพักอยู่ที่บ้านผู้นำชุมชน เธอได้กล่าวอ้อนวอนขอร้องเข้าไปมาหลายรอบพร้อมยกมือขึ้นไหว้ผู้วิจัยเพื่อขอไม่ให้นำบทสัมภาษณ์ไปเล่าให้ผู้นำชุมชน และระหว่างการสนทนาสั้นๆ ไม่เกินห้านาที ผู้วิจัยจำได้ว่า ต้องยกมือรับไหว้เธออยู่หลายรอบ พร้อมด้วยการให้คำมั่นสัญญาว่า บทสัมภาษณ์ทั้งหมดจะถูกปิดเป็นความลับ กระนั้นสีหน้าท่าทางที่ยังวิตกกังวลของเธอทำให้ผู้วิจัยไม่มั่นใจว่า คำมั่นสัญญาที่ให้จะทำให้เธอผ่อนคลายความกังวลลงได้แค่ไหน หลังจากนั้นทุกวันระหว่างออกตระเวนเก็บข้อมูลรอบหมู่บ้านผู้วิจัยจะพยายามเดินผ่านหน้าบ้านเธอซ้ำๆ เพื่อดูให้แน่ใจว่า เธอได้ผ่อนคลายความกังวลลงแล้วและเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจให้เธอเชื่อมั่นว่า บทสัมภาษณ์ของเธอจะเป็นความลับ

นับว่าเป็นความโชคดีอย่างยิ่งที่เธอเป็นให้ข้อมูลหลักลำดับต้นๆ และทำให้ผู้วิจัยได้ปรับเปลี่ยนเทคนิควิธีการเก็บข้อมูลให้มีความเหมาะสมกับการเก็บข้อมูลในหมู่บ้านที่มีความขัดแย้งและมีความหวาดระแวงสูง โดยเฉพาะความขัดแย้งทางการเมืองซึ่งเป็นคำถามหลักของการวิจัยนี้ด้วย อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่า จะพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับผู้นำชุมชนได้กลายเป็นข้อจำกัดหนึ่งที่ทำให้การเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกมีความยากลำบาก แต่ผู้วิจัยไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ด้วยการปกปิดความสัมพันธ์ส่วนตัวกับนายสมหวังได้ เพราะวันของการอยู่ในสนามวิจัยซึ่งเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กที่ชาวบ้านรู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดีทั้งหมู่บ้านนั้น การเข้ามาของผู้วิจัยน่าจะถูกบอกเล่าต่อกันไปทั่วทั้งหมู่บ้านแล้วในเวลานั้น และเมื่อไม่สามารถปกปิดตัวตนที่เป็นข้อจำกัดสำคัญของการเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกได้ ผู้วิจัยจึงได้ทดลองปรับรูปแบบและเครื่องมือการเก็บข้อมูลใหม่เพื่อสร้างให้บรรยากาศการสัมภาษณ์มีความเป็นกันเองและสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยเริ่มตั้งแต่การทักทายแนะนำตัวด้วยภาษาท้องถิ่นอย่างเปิดเผยว่า ชื่ออะไร มีพื้นเพชีวิตมาจากจังหวัดไหน เรียนที่ไหน รู้จักหมู่บ้านนี้และนายสมหวังตั้งแต่เมื่อไหร่และรู้จักได้อย่างไร

จากนั้นจึงพยายามอธิบายถึงการเข้ามาเก็บข้อมูลครั้งนี้ว่า มีเป้าหมายอะไร ซึ่งผู้วิจัยตั้งใจจะระบุเป้าหมายว่าเป็นการวิจัยเพื่อให้ตัวเองเรียนจบเท่านั้น เพราะจากประสบการณ์ขณะทำการสนทนากับคนในหมู่บ้านจะพบว่า พวกเขาสนใจและเป็นห่วงมากกว่าเมื่อไหร่จะเรียนจบซักที เป็นต้น และปิดท้ายการแนะนำตัวด้วยการให้คำมั่นสัญญาว่า การสัมภาษณ์นี้จะถูกเก็บเป็นความลับ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้แจ้งสิทธิให้ผู้ให้ข้อมูลหลักทราบว่า เรามีสิทธิไม่ตอบคำถาม หรือสามารถขอคำอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับคำถามได้ หากคิดว่า คำถามนั้นไม่มีความชัดเจนหรืออาจสร้างความเดือดเนื้อร้อนใจให้กับตัวเอง และทำการขออนุญาตก่อนการถ่ายภาพและบันทึกเสียงทุกครั้ง และพยายามหลีกเลี่ยงการใช้เครื่องมือช่วยเก็บข้อมูลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูปกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักบางคนที่มีความอ่อนไหวสูง เช่น กลุ่มที่เป็นญาติพี่น้องของศูนย์กลางความขัดแย้ง รวมทั้งละเว้นการสอบถามข้อมูลส่วนตัวบางอย่าง เช่น ชื่อผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อลดความเป็นทางการของการสัมภาษณ์ และเพื่อไม่ให้เกิดหลักฐานการสัมภาษณ์ที่อาจส่งผลกระทบต่อความหวาดระแวงของผู้ให้ข้อมูลหลักได้ และเปลี่ยนมาใช้เทคนิควิธีการจดชื่อผู้ให้ข้อมูลหลักจากป้ายชื่อที่มีแขวนอยู่หน้าบ้านแทน แต่ผู้วิจัยพบว่า เทคนิคการจดชื่อจากป้ายนี้ยังมีข้อจำกัดอยู่บ้าง เพราะชาวบ้านบางคนจับตามองพฤติกรรมผู้วิจัยนับตั้งแต่เริ่มเดินเข้ามาในอาณาเขตบ้าน จนกระทั่งเดินกลับออกจากบ้านจนลับสายตา หรืออาจกล่าวได้ว่าชาวบ้านเกือบทั้งหมู่บ้านจับตามองพฤติกรรมของผู้วิจัยตลอดเวลา สิ่งที่เกิดขึ้นหน้าบ้านหลังหนึ่งอาจเป็นสิ่งที่เจ้าของบ้านอีกหลังหนึ่งเป็นผู้สังเกตเห็นก็เป็นได้ เพราะชาวบ้านคนหนึ่งที่มีบ้านอยู่หน้าหมู่บ้านรู้ว่าผู้วิจัยมักโบกรถขายก๋วยเตี๋ยวทานเป็นอาหารเที่ยง ทั้งที่จุดที่ผู้วิจัยโบกรถขายก๋วยเตี๋ยวนั้นชาวบ้านคนดังกล่าวไม่สามารถมองเห็นได้จากบ้านของเขาได้ ไม่เว้นแม้แต่ผู้นำชุมชนที่รู้เสมอว่า ผู้วิจัยไปสัมภาษณ์ชาวบ้านกลุ่มไหนมาบ้างในวันนี้ ดังนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงความหวาดระแวงที่อาจเกิดขึ้นได้ ผู้วิจัยจึงได้นำเทคนิควิธีการบันทึกพิศและลงรหัสข้อมูลมาใช้แทนการบันทึกชื่อเพื่อใช้อ้างอิงถึงผู้ให้ข้อมูลหลัก

จากการประเมินผลการเก็บข้อมูลหลังการปรับเปลี่ยนเทคนิควิธีการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยพบว่าสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกจากชาวบ้านทั่วไปได้มากขึ้น การสนทนาระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านมีความเป็นกันเองมากขึ้น ทว่า ปัจจัยสนับสนุนสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกได้มากขึ้นน่าจะมาความคับข้องใจของชาวบ้านที่มีต่อบทบาทของแกนนำการเลือกตั้งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่กำลังเกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังคงพบว่า ผู้ให้ข้อมูลหลักบางคนยังพยายามหลีกเลี่ยงการกล่าวพาดพิงสถานการณ์ความขัดแย้งภายในหมู่บ้าน และพยายามแสดงความคิดเห็นทางการเมืองอย่างเป็นกลางอยู่เช่นเคย ซึ่งหากพบสถานการณ์เช่นนี้ ผู้วิจัยจะปรับรูปแบบการสัมภาษณ์ไปสู่การสนทนาอย่างเป็นกันเองในเรื่องอื่นๆ ที่ไม่

เกี่ยวข้องกับบริบทการเมืองและความขัดแย้งภายในหมู่บ้านทันที เช่น หากเป็นผู้สูงอายุอาจเปลี่ยนการสัมภาษณ์ไปเป็นการสนทนาเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพ เรื่องรูปแบบการทำมาหากิน เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้ผู้ให้ข้อมูลหลักเกิดความความอึดอัดใจ และเพื่อป้องกันไม่ให้ประสบการณ์อึดอัดใจนี้ถูกบอกเล่าไปยังชาวบ้านคนอื่นๆ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อ การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลหลักคนอื่นๆ ของผู้วิจัยได้

1.12 ชื่อสมมุติ

การวิจัยเกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ที่หมู่บ้านนาใหญ่มีความขัดแย้งค่อนข้างสูง ข้อค้นพบจากการวิจัยนี้บางส่วนมีความสัมพันธ์กับสถานการณ์ความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ มีผลกระทบต่อชื่อเสียงของบุคคล และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในหมู่บ้าน ดังนั้น เพื่อป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการเผยแพร่รายงานวิจัย ผู้วิจัยจึงได้สมมุติชื่อขึ้นมาเพื่อใช้เรียกแทนชื่อหมู่บ้าน ชื่อบุคคลภายในหมู่บ้าน ดังต่อไปนี้

- (1) หมู่บ้านนาใหญ่ เป็นชื่อสมมุติเพื่อใช้เรียกแทนหมู่บ้านกรณีศึกษา
- (2) นายสมหวัง เป็นชื่อสมมุติเพื่อใช้เรียกแทนผู้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ภายใต้โครงสร้างการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย และปัจจุบันได้กลายเป็นแกนนำคนเสื้อแดงระดับท้องถิ่น เป็นผู้ใหญ่นาหมู่บ้านเสื้อแดงนาใหญ่
- (3) นางสมใจ เป็นชื่อสมมุติเพื่อใช้เรียกแทนภรรยา นายสมหวัง และปัจจุบันดำรงตำแหน่งสมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัด
- (4) นางสายบัว เป็นชื่อสมมุติเพื่อใช้เรียกแทนผู้ดำรงตำแหน่งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ที่เป็นญาติของกับนางสมใจแต่ปัจจุบันมีความขัดแย้งกัน